

KAZIMIERZ WOJNOWSKI

ORCID 0000-0002-1522-2568

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

AKSJOLOGIA NORMATYWNA PRZYKAZAŃ JUDAIZMU TARJAG MICWOT - NIEKTÓRE ASPEKTY (DO) NAUCZANIA I WYCHOWANIA

ABSTRACT. Wojnowski Kazimierz, *Aksjologia normatywna przykazań judaizmu Tarjag micwot – niektóre aspekty (do) nauczania i wychowania* [Normative Axiology of the 613 Commandments of the Judaism (Tarjag micwot) – Selected Aspects to Teach and Raise]. Studia Edukacyjne nr 57, 2020, Poznań 2020, pp. 161-176. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. DOI: 10.14746/se.2020.57.11

Jewish education is based on normative axiology *tarjag micwot* which include ethical values and fundamental social norms, including legal values. Historically and contemporary teaching in Judaism is grounded on the values included in 613 commandments of the Jewish moral and legal axiology. The values comprised in commandments of the Judaism were borrowed from the Christian axiology, however some of them were adopted in Islam. Contemporary many values stemming from Jewish commandments appear in non-religion axiology. In order to develop knowledge, skill and competences these values are still relevant.

Key words: normative axiology, moral values, social norms, Judaism, Jewish education

Relacje międzyludzkie tworzą zbiorowości z motywów nie tylko realizacji potrzeb tożsamyh czy zbliżonych, lecz także z ich odmienności konfrontujących się w związkach zależności ról i funkcji. Społeczny ład wyznaczają normy aksjologiczne stanowione w odległych już historycznie okresach, sięgających czasów antycznych, średniowiecznych, czy też bliższych współczesności, incydentalnie tworzone w terażniejszości. Normy stanowiące o porządku społecznym skierowane są do ludzi jako jednostek, to jest do osób, ponieważ zawierają wartości w swych różnych treściach przedmiotowych, dotyczących całości życia ludzkiego, także doświadczanego w indywidualnym istnieniu człowieka. Nakazowa lub zakazowa wymagalność respektowania norm wyraża konieczną powinność, przez co informuje ich adresata o jej przestrzega-

niu, bowiem to określa i wyznacza wymagany porządek i spokój społeczny oraz wewnętrzny w człowieku.

Normy ujawniają wartości rozumiane jako stany rzeczy, w tym również pojmowane jako osoby ludzkie oraz relacje między nimi, a także ich z innymi pozaludzkimi istnieniami. Aksjologiczny status norm ma zatem pierwotnie regulatywne znaczenie przed utylitarnymi celami i pragmatycznymi działaniami ludzkimi. Wartości określają i wyznaczają zatem akceptowane społecznie postępowanie człowieka, wprawdzie różne wartości w perspektywie historyczno-kulturowej, jednakże uznawane jako obowiązujące w każdym obecnym *tu i teraz* miejsca i czasu.

W śródziemnomorskiej kulturze normatywnej dominuje historycznie ukształtowana i utrwalona aksjologia prawa rzymskiego, która historycznie wywodzi się z aksjologii reguł zwyczajowych oraz prawa obyczajowego, natomiast w zasadzie pozostaje ona w neutralności do aksjologii etycznej bądź religijnej (w tym, np. prawa objawionego). Natomiast, w pozajurydycznej sferze życia, zwłaszcza kulturowego, znaczące są wartości normatywizmu etycznego, zasad obyczajów, reguł zwyczajów, czy wierzeń religijnych, funkcjonujące w całokształcie społecznej regulatywności aksjologicznej. W kulturze judaistycznej normatywizm aksjologiczny wyrażany jest w formułach przykazań (*micwot*), ponieważ historycznie prawo żydowskie wywodzi się z religijnych regulatywów *Tory* (w niej prawa Mojżeszowego), również z tekstów *Miszny*, dla których powstania *Stary Testament Pisma Świętego* był podstawą oraz z tekstów *Gemary*, które powstawały w trzystuletnim dyskursie z tekstami *Miszny*, tworząc to dzieło (*gamar* – kończyć, tłumaczyć), obejmujące wszystkie dziedziny życia, a więc z obu tych *Ksiąg* stanowiących podstawę treści *Talmudu*¹. Natomiast *Tarjağ micwot 613 przykazań judaizmu* jest zbiorem nakazów oraz zakazów tworzonych na podstawie treści zawartych w powyższych *Księgach* i *Pismach* oraz redagowanych w okresie środkowego Średniowiecza Rambama (Majmonides 1135-1204), wydawanych w Renesansie (Rzym 1480 r., Konstantynopol 1536 r., Wenecja 1523 r. i tam w 1584 r. wydanie opracowanych w IX/X wieku *613 przykazań*), w XVII-XVIII wiekach (Amsterdam 1649 r.) oraz czasach późniejszych (Warszawa 1817 r. i tam w 1882 r., Wiedeń 1878 r. Adolf Jellinek)².

Treści talmudyczne – wywodzące się z *ksiąg Miszny* (jej 63 traktatów) o charakterze prawno-religijnym, to jest dotyczące nakazów i zakazów, określone *halacha* oraz narracje o treściach opowieści, legend, sentencji moralnych,

¹ *Z mądrości Talmudu*, wybór i przekł. Sz. Datner, E. Kamieńska, Warszawa 1988, s. 19, (s. 5-57), (s. 331-369).

² *Tarjağ micwot 613 przykazań judaizmu oraz siedem przykazań rabinicznych i siedem przykazań dla nie-Żydów*, przekł. E. Gordon, Kraków 2000, s. 6-7. Z tego wydania tekstu *Tarjağ micwot 613 przykazań judaizmu* cytowane są w artykule przykazania (*micwy*).

alegorycznych, aforystycznych, zwane *hagada* były i są treściami kształcenia w nauczaniu na wszystkich poziomach szkolnictwa żydowskiego, to jest od *cheder* (szkoła elementarna) do *jesziwy* w zakresach i profilach rabinicznym, talmudycznym oraz w edukacji niereligijnej, także w niejudaistycznej. Treści *Gemary* w tekście talmudycznym, dotyczące wszystkich sfer życia, zawierają ich poznawcze obrazowanie, stanowiące i wyrażające konteksty zasadności stosowania *micw*, co w edukacji wyraża się i przejawia w nauczaniu wychowującym, które przekazuje w przedmiotowych zakresach wiedzy wartości konieczne dla samorozwoju oraz ich stosowania w adekwatnych im dziedzinach praktyk społecznych. Treści talmudyczne są najbardziej sprzyjające edukacji spośród *kanonów* innych systemów edukacyjnych zorientowanych religijnie, bądź częściowo takich w założeniach aksjologicznych – na przykład buddyzmu, hinduizmu oraz w istniejących w nich odmian konfesyjnych. Wszakże nazwa *Talmud* (przeważnie określana jako słowo *talmud*) pochodzi od rdzenia *lamad*, co w języku hebrajskim znaczy „uczyć się”, „nauczanie”, szerzej – „nauka”, „studium”³. W ujęciach paradygmatycznych pedagogiki, treści talmudyczne konstytuują źródłowo zaczniny dwóch paradygmatów, to jest kształcenia oraz wychowania, mających w przeszłości, jak i współcześnie skuteczne sprawstwa w licznych, a popularnych obecnie paradygmatyzacjach – od nauki i jej wiedzy począwszy, poprzez mnogie pragmatyczne, do możliwie różnorodnych aksjonormatywnych.

Aksjologia normatywna judaizmu

posiada 613 przykazań (*micwot*), których treść wynika ze słów *Tory*. Słowo *tarjaġ* oznacza liczbę 613; jest utworzone przez zapisanie tej cyfry alfabetem hebrajskim, gdzie każda litera ma wartość liczbową (*taw* = 400, *resz* = 200, *jud* = 10, *gimel* = 3). Według tradycji, Mojżesz przekazał Żydom Torę z przykazaniami. Wartość liczbowa słowa *Tora* wynosi 611, gdy doda się do tego dwa pierwsze przykazania, które Żydzi usłyszeli bezpośrednio od Boga, stojąc pod górą *Synaj* – wychodzi liczba 613. Sześćset trzydzieści przykazań jest podzielone na 248 nakazów (*micwot ase*) i 365 zakazów (*micwot lo taase*). Liczba 248 odpowiada tradycyjnie liczbie członków ciała ludzkiego, liczba 365 odpowiada liczbie dni roku słonecznego⁴.

Uporządkowania *Tarjaġ micwot* historycznie dokonywano według czterech sposobów: na święto *Szawout* (najstarszy dotyczący anonimowych poematów); z podziału *Tory* na 54 części (*parasze*), co odpowiadało odczytaniu jej w *Szabat*, a więc w całości w ciągu roku, przy czym niektóre *parasze* nie zawierały przykazań; grup tematycznych właściwych *Dekalogowi*; w układach niezależnych, w których dominuje podział *micwot* na: o treści pozytywnej 248 nakazów oraz

³ Boska pieczęć. *Mądrości Talmudu*, wybór i przekł. z hebrajskiego A. Klugman, Wrocław 2000, s. 5; *Z mądrości Talmudu*, s. 332; *Słownik wyrazów obcych PWN*, red. J. Tokarski, Warszawa 1971, s. 742.

⁴ *Tarjaġ micwot 613 przykazań judaizmu*, s. 6.

negatywnej 365 zakazów według ich ważności⁵. W tekście korzystanej książki dla cytowania przykazań (*micwot*) są one uszeregowane według

kolejności ich występowania w Torze zgodnie z „*Sefer Hachinuch*” (w opracowaniu rabina Ahrona Kahana „*The Taryag Mictzovs*”, NY 1987/88. Cyfra z lewej strony to numer micwy według miejsca w Torze (zgodnie z „*Sefer Hachinuch*”), mała cyfra z prawej strony to kolejny numer micwy według listy dołączonej do „*Sefer Tehilim*” z 1882 r. Obok pojawia się [zamieszczony jest – K.W.] numer micwy według układu Rambama z „*Sefer Hamicwot*” oznaczony odpowiednio (...) + (dla micwy *pozytywnej*) lub (...) – (dla micwy *negatywnej*)⁶.

W poniżej cytowanych *micwach* wszystkie cyfry są jednakowej wielkości, lecz w niezmiennym porządku występowania według wskazanych wyżej *Ksiąg i Pism*.

Przedstawione poniżej *micwy* występują w kolejności, w jakiej są zapisane w cytowanej pracy *Taryag micwot 613 przykazań judaizmu...*⁷. Jednakże, ze względu na konieczność ich wybiórczej prezentacji nie są pogrupowane zakresem przedmiotowym/dziedzinowym ich odniesienia, co wydaje się powinno być, choć takie grupowanie *micw* równie zasadnie może być kwestionowane, bowiem ich struktura porządkowa jest już pierwotnie określona w systemie i sposobie ich kolejnościowego występowania w *Księgach Tory* oraz w źródłowym uporządkowaniu wskazanym w poprzednim akapicie. Ponadto, treści *Taryag micwot* wywodzą się z tekstów *Księgi przykazań – Sefar Hamicwot* Rambama Majmonidesa XII w., czy *Wielkiej księgi przykazań – Sefar hamicwot hagdol* Szymona Kario z okresu gaonów IX-X w., bądź *Księgi Wychowania – Sefar hachinuch* Arona Halevi XIII w. Przyjęcie ujęcia egzegetycznego uzasadniałoby agregatyzację dziedzinową *micw*, czego nie zamierzono w niniejszym opracowaniu. Ponadto, *micwa* w judaizmie, jako wywodząca się z *Ksiąg Tory*, bowiem zawierają one *taryag micwot*, ściśle przynależy do konkretnej z *Pięciu Ksiąg Tory* i jest przejawiana w akcie religijnym, a przez ten akt spełnia się w dziedzinach pozareligijnej aktywności. *Pięćksiąg Tory* tworzą: *Bereszit (Genesis)* zawiera 3 *micwy*, *Szemot (Exodus)* zawiera 111 *micw*, *Wajikra (Leviticus)* zawiera 247 *micw*, *Bamidbar (Numeri)* zawiera 52 *micwy*, *Dewarim (Deuteronomium)* zawiera 200 *micw*, *Szewa Micwot Derabanan (siedem Przykazań Rabinicznych)* zawiera 7 *micw*, *Szewa Micwot Bne Noach (siedem Przykazań [dla] potomków Noego)* zawiera 7 *micw*. Wyboru cytowanego *micw* dokonano ze względu na treść zawartych w nich wartości, przedstawiając te, które zawierają możliwie niekonfesyjną

⁵ Tamże, s. 6, 8.

⁶ Tamże, s. 8, 9.

⁷ Zapis cytujący ze stron 10-121 jest pisany *kursywą*, bez cudzysłowów, z pominięciem skrótów i numerów *Ksiąg Tory* (Gen: numeracja), (Ex: numeracja), (Num: numeracja), (Lev: numeracja), (Deut: numeracja) oraz nazw w języku hebrajskim nie mających znaczenia dla treści przykazania, tj. nie zmieniających jego treści.

neutralność oraz historycznie i obecnie powszechną stosowalność poza judaizmem, i występują w systemach aksjologii normatywnej etycznej oraz prawnej, a także przekazywanych w edukacji oraz stosowanych w praktyce moralnej i jurystycznej, co też nie wyczerpuje możliwości ukazywania klarowności ich treści *sacrum* i *profanum* w refleksjach pedagogicznych.

Z Księgi BESZERIT (GENESIS)

1. Przykazanie „bycia płodnym i rozmnażania się”. 1. + 212. Jest to przykazanie nakładające na mężczyznę obowiązki ożenienia się i splotzenia dzieci.

Z Księgi SZEMOT (EXODUS)

33. Przykazanie szanowania ojca i matki. 27. + 210.

34. Nie [wolno] zabić niewinnego. 34. – 289. Publiczne zawstyżenie człowieka, również traktowane jest jak rozlew krwi.

35. Nie [wolno] odstaniać nagości kobiety zamężnej. 35. – 347. Dotyczy to przypadku cudzołóstwa z kobietą mającą status (...) kobiety zamężnej (należącej do jakiegoś mężczyzny).

36. Nie [wolno] porwać człowieka. 36. – 243.

37. Nie [wolno] świadczyć fałszywie. 37. – 285.

38. Nie [wolno] pożądać rzeczy należącej do bliźniego. 38. – 265.

47. Przykazanie dla sądu, aby wykonać wyrok śmierci przez uduszenie (...). 45. – 227. Za sześć przestępstw wymierzana była kara śmierci przez uduszenie: za cudzołóstwo z kobietą zamężną; za skaleczenie rodzica; za porwanie Żyda; za fałszywe prorocтво; za prorokowanie w imię bożków; za niepostuszeństwo mędrca (...) autorytetowi Sanhedrynu.

48. Nie [wolno] uderzyć ojca ani matki. 60. – 319. Nawet w samoobronie, chyba, że rodzic chce zabić.

49. Przykazanie [nakładania] grzywien. 46. + 236. Kary pieniężne nakładane (...) za skrzywdzenie kogoś obejmują: (...) – stałą szkodę na ciele; (...) – ból; (...) – wydatki na leczenie; (...) – utrata zarobku z powodu choroby; (...) – zawstyżenie.

50. Przykazanie dla sądu, aby wykonać wyrok śmierci przez ścięcie mieczem (...) 47. + 226. Kara ta była wymierzana za: morderstwo; zbiorowe bałwochwalstwo w mieście.

54. Przykazanie ukarać złodzieja grzywną. 50. + 239. (...).

56. Przykazanie, aby osądzić szkody wywołane [spowodowane] ogniem. 52. + 241. (...).

58. Przykazanie, aby rozsądzić w sądzie [sprawy] pomiędzy skarżącym a oskarżanym. 54. + 246.

60. Przykazanie, aby rozsądzić w sądzie [w sprawie] pożyczającego. 56. + 244. (...).

61. Przykazanie, aby rozsądzić w sądzie [w sprawie] uwiedzenia. 50. + 220.

65. Nie [wolno] dręczyć sierot i wdów. 64. – 256.

69. Nie [wolno] przeklinać sędziego. 75. – 315. Ani po hebrajsku, ani w żadnym innym języku.

74. Nie[wolno] wystuchiwać skargi [jednej] strony, gdy nie [dzieje się to] w obecności [strony] przeciwnej. 80. – 281.

76. Nie [wolno] przychylić się jednym głosem za większością w sprawie kary śmierci. 82. – 282. Wyrok śmierci nie mógł zapaść przewagą jednego głosu, musiały być przynajmniej dwa głosy.

78. Przykazanie skłaniania się [za opinią] większości. 66. + 175. W sporze pomiędzy dwoma grupami ludzi jednakowo uczonych w Torze, należy skłonić się za opinią większości, ale jeśli grupa mędrców Tory jest w mniejszości, to ich opinia przeważa nad dużą grupą nieuczonych ludzi.

79. Nie [wolno] litować się nad biedakiem w sądzie. 84. – 277. Należy traktować obie strony równo.

80. Przykazanie uwolnienia od ciężaru. 68. + 202. Należy pomóc rozładować zwierzę, nawet za darmo, podczas gdy za pomoc przy załadowywaniu można żądać zapłaty.

81. Nie [wolno] naginać wyroku [przeciwno] grzesznikowi, z powodu [wiedzy] o jego grzeszności. 85. – 278.

82. Nie [wolno] wydać wyroku [w oparciu] o przypuszczalną wiedzę. 86. – 290. W sprawach o karę śmierci musiało być dwóch świadków, którzy widzieli zbrodnię jednocześnie.

83. Nie [wolno] przyjąć łapówki. 87. – 274. Nawet w postaci pochlebnych słów.

Z Księgi WAJIKRA (LEVITICUS)

120. Przykazanie złożenia ofiary przez sąd, który pomylił się w decyzji. 119. + 86.

122. Przykazanie [składania] świadectwa. 121. + 178. Musiało być dwóch świadków, którzy mieli obowiązek znać całą prawdę.

130. Przykazanie zwrotu tego co zrabowane. 132. + 30. Należy zwrócić skradziony przedmiot; niemożliwość zwrotu tego konkretnego przedmiotu to dodatkowe wykroczenie, oprócz samej kradzieży.

167. Nie zje nieczysty z ofiar. 172. – 129. Kto jest nieczysty, oczyszcza się przez zanurzenie w mykwie i odczekuje do zachodu słońca.

169. Przykazanie [dotyczące] nieczystości [kogoś, kto jest] mecora. 169. + 101. Mecora to ktoś cierpiący na pewną chorobę skórzną caraat (nie jest pewne, czy był to trąd).

170. Nie wolno golić włosów na liszaju. 173. – 307. Włosów na brodzie kogoś, kto był chory na caraat, żeby kapłan mógł rozpoznać oznaki choroby.

171. Przykazanie [dotyczące] rozwichrzenia włosów i rozdarcia ubrań. 170. + 112. Przez kogoś, kto był mecora. Musiał on także mieszkać poza murami miasta.

172. Przykazanie [dotyczące śladów] plagi na ubraniu. 171. + 102. Caraat mogło pojawić się też na materiałach, lub skórze. Po przekazaniu ich kapłanowi należało je spalić.

173. Przykazanie [dotyczące] oczyszczenia z caraat [przez kropienie] hizopem. 174. + 110. Ta micwa odnosi się do rytuału oczyszczenia, przez który przechodził człowiek, który wyleczył się z caraat. Hizop to gałązka dzikiego krzewu, używana do kropienia.

174. Przykazanie [dotyczące] ogolenia [tego, kto był] mecora. 175. + 111.

175. Przykazanie zanurzenia się przez nieczystego. 176. + 109. W mykwie w celu oczyszczenia rytualnego.

177. Przykazanie [dotyczące] nieczystości domu, w którym jest plaga. 178. + 103. (...).

178. Przykazanie [dotyczące] nieczystości zaw – mężczyzny mającego upławy (wycieki). 179. + 104. Sam był nieczysty i mógł zanieczyszczać innych. Gdy wycieki się skończyły – oczekiwał siedem dni i szedł do mykwy.

180. Przykazanie [dotyczące] nieczystości mężczyzny mającego polucję. 181. + 105. Sam jest nieczysty i może zanieczyszczać innych, oczyszcza się przez mykwę.

181. Przykazanie [dotyczące] nieczystości kobiety [w okresie] nida. 182. + 99. Okres nida trwa od początku menstruacji i przez siedem dni do zakończenia krwawienia. W tym czasie kobieta jest nieczysta rytualnie, po tym okresie oczyszcza się przez mykwę.

182. Przykazanie [dotyczące] nieczystości zaw – kobiety mające upławy (wycieki). 183. + 106. Zob. mc. 178.

187. Przykazanie przykrycia krwi. 186. + 147. Po zabiciu zwierzęcia dzikiego, jego krew trzeba przykryć ziemią z góry i z dołu. Dotyczy to ptactwa, ale nie zwierząt domowych.

188. Nie [wolno] zbliżać się do ani jednej ze wszystkich [zakazanych] nagości. 189. – 353. Do żadnej z zakazanych kobiet. Zasada jichud nie pozwalała mężczyźnie przebywać w jednym, zamkniętym pomieszczeniu z kobietą, która nie jest jego żoną bądź bliską krewną.

189. Nie [wolno] odstępować nagości ojca. 190. – 351.

190. Nie [wolno] odstępować nagości matki. 191. – 330.

191. Nie [wolno] odstępować nagości żony ojca. 192. – 332. Nawet po śmierci ojca.

192. Nie [wolno] odstępować nagości siostry. 193. – 331.

193. Nie [wolno] odstępować nagości córki syna. 194. – 334.

194. Nie [wolno] odstępować nagości córki córki. 195. – 335.

195. Nie [wolno] odstępować nagości córki. 196. – 336.

196. Nie [wolno] odstępować nagości siostry ze strony ojca. 197. – 333. Siostry przyrodniej – od innej matki.

197. Nie [wolno] odstępować nagości siostry ojca (ciotki). 199.- 341.

198. Nie [wolno] odstępować nagości siostry matki. 198. – 340.

199. Nie [wolno] odstępować nagości brata ojca. 200. – 352.

200. Nie [wolno] pójść do żony brata (stryjenki). 201. – 342. Rabini dodawali również: do żony brata matki. Słowo „pójść” jest eufemizmem na stosunek.

201. Nie [wolno] pójść do synowej. 205. – 343.

202. Nie [wolno] pójść do żony brata. 202. – 344.
203. Nie [wolno] pójść do kobiety i jej córki. 203. – 337.
204. Nie [wolno] odstaniać nagości kobiety i córki jej syna. 204. – 338.
205. Nie [wolno] odstaniać nagości kobiety i córki jej córki. 206. – 339.
206. Nie [wolno] pójść do dwóch siostr żyjących. 207. – 345. Nawet po rozwodzie z pierwszą siostrą. Można dopiero po śmierci tej pierwszej.
207. Nie [wolno] pójść do kobiety w czasie gdy jest nuda. 208. – 346.
209. Nie [wolno mężczyźnie] mieć stosunków z mężczyzną. 210. – 350. Dostownie „połączyć się”.
210. Nie [wolno] połączyć się ze zwierzęciem. 211. – 348. Mieć stosunków.
211. Nie położy się kobieta ze zwierzęciem. 212. – 349.
212. Przykazanie, aby bać się ojca i matki. 213. + 211.
216. Nie [wolno] żąć skrajów pola 229. – 210. Wszyscy (także kapłani i lewici) pozostawiali pea – skraje pola nie zżęte – dla biedaków.
218. Nie [wolno] zbierać kłosów, które spadły podczas żniw. 230. – 211.
219. Przykazanie [dotyczące] kłosów, które wypadły (leket). 215. + 121. Kłosów, które wypadły spod sierpa podczas żęcia, lub z ręki podczas zbierania. Jeden lub dwa kłosy, które wypadły to leket, jeśli z ręki właściciela wypadną trzy lub więcej kłosów jednorazowo, to nie jest to leket – właściciel może je zebrać.
220. Nie [wolno] zrywać olelot (zbyt małych kiści winogron) w winnicy. 231. – 212. Kiście winogron, mające mniej niż przeciętnie to tzw. olelot, pozostawiane były dla biednych, nie zebrane.
222. Nie [wolno] zbierać opadłych winogron. 232. – 213. (...). Jest to traktowane jak okradanie biednych.
224. Nie [wolno] kraść żadnej rzeczy. 233. – 244. Nie wolno też pomagać w kradzieży, ani kupować kradzionych rzeczy.
225. Nie [wolno] wypierać się pieniędzy cudzych [powierzonych] w ręce. 234. – 249. Nie wolno wypierać się długów, ani pieniędzy powierzonych do pilnowania. Człowiek, który się tego dopuszcza, nie może być świadkiem.
226. Nie [wolno] przysięgać zaprzeczając [w sprawie] pieniędzy. 235. – 248. Nie wolno przysięgać, że nie dostało się pożyczki lub depozytu.
227. Nie [wolno] przysięgać fałszywie. 236. – 61.
228. Nie [wolno] odmawiać [oddania rzeczy należącej do kogoś innego]. 237. – 247. 229. Nie [wolno] rabować. 238. – 245. Kto obrabował jawnie – zwracał tyle ile ukradł, kto ukradł skrycie – zwracał podwójnie, ponieważ ten, kto kradnie w ukryciu, bardziej boi się ludzi niż widzącego wszystko Boga.
230. Nie [wolno] opóźniać zapłaty najemnikowi. 239. – 238.
231. Nie [wolno] przeklinać żadnego człowieka. 240. – 317. Ani w obcym języku, ani gdy przeklinamy nie słyszy. Ani nawet siebie samego.
232. Przed niewidomym nie postawisz przeszkody. 241. – 299. W treści tej micwy zawiera się też idea, że nie wolno nikogo zwodzić, ani w słowach ani czynem; ani

w sprawach duchowych, ani w sprawach światowych, niczym, co mogłoby spowodować smutek lub szkodę.

233. Nie [wolno] postępować nieuczciwie [w] sądzeniu. 242. – 273.

234. Nie [wolno] mieć w sądzie względów dla [człowieka] znamienitego. 243. – 275.

235. Przykazanie dla sędziego, aby osądzał sprawiedliwie. 218. + 177. Wątpliwości rozstrzyga się na rzecz oskarżonego, a nie przeciwko niemu.

236. Nie [wolno] obmawiać. 244. – 301. Istnieją cztery rodzaje obmowy: (...) plotki, (...) mówienie o kimś źle lub z intencją zaszkodzenia mu, (...)mówienie o kimś nieprawdy, która go znieśławia; najgorsze z tych wszystkich rzeczy jest słuchanie, bo to stwarza mówiącemu okazję do grzechu.

237. Nie [wolno] stać [bezczyinnie] wobec krwi bliźniego. 245. – 297. Gdy jego życie jest zagrożone. Ale nie ma obowiązku oddawania życia za kogoś.

238. Nie [wolno] nienawidzić swojego brata. 246. – 302. Nie wolno nienawidzić go w chciwości. Kto nienawidzi otwarcie przekracza micwy; 241, 242 i 24.

239. Przykazanie udzielania napomnień. 219. + 205. Są trzy stopnie napomnień: w osobności, wobec przyjaciół, publicznie.

240. Nie [wolno] zawstydząć oblicza [bliźniego]. 247. – 303. Zawstydzanie publiczne jest jak morderstwo.

241. Nie [wolno] się mścić. 248. – 304.

242. Nie [wolno] chować urazy. 249. – 305.

243. Przykazanie kochania bliźniego swojego jak siebie samego. 220. + 206.

244. Nie [wolno] parzyć bydła z innym gatunkiem. 250. – 206. Nie wolno krzyżować gatunkowo zwierząt i ptaków. Nie wolno zlecać takiego zadania nie-Żydowi; można natomiast korzystać z krzyżówki.

245. Nie [wolno] siać różnych gatunków (...). 251. – 215. Dotyczy to roślin jadalnych (zbóż, warzyw, roślin strączkowych) sianych jednocześnie na jednym polu. Można jednak sadzić na jednym polu drzewa i inną roślinę jadalną. Nie wolno krzyżować drzew, wolno jednak korzystać z takiej krzyżówki.

248. Nie [wolno] jeść jak żarłok i pijak. 253. – 195.

249. Nie [wolno] wróżyć. 254. – 33. Nie wolno szukać „znaków”, wierzyć w zabobony itp.

250. Nie [wolno] wyznaczać [pomysłnych i niepomysłnych] pór. 255. – 32.

253. Nie [wolno] pisać na ciele napisów wyrytych. 258. – 41. Nie wolno robić tatuaży.

257. Przykazanie dotyczące szanowania mędrców. 223. + 209. Należy szanować mędrców Tory (talmide chachamim).

258. Nie [wolno] oszukiwać na wadze. 261. – 271. Nie wolno oszukiwać na mierzeniu towaru, ani w mierzeniu ziemi.

259. Przykazanie, aby [mieć] uczciwe wagi i odważniki. 224. + 208.

260. Nie [wolno] przeklinać ojca i matki. 252. – 318. Nawet po ich śmierci.

291. Nie [wolno] kastrować niczego. 312. – 361. Ani człowieka, ani zwierzęcia, ani ptaka. Nie wolno też sterylizować.

294. Nie [wolno] zarznąć zwierzęcia i jego młodego w tym samym dniu. 314. – 101. Nie ważne, które zabijano pierwsze. Nie dotyczyło to ptaków.

336. Przykazanie rozsądzenia między sprzedającym a kupującym, 330. + 245.

337. Nie [wolno] oszukiwać w transakcjach handlowych. 341. – 250. Nie wolno oszukiwać klienta, który jest nieświadomy co do prawdziwej wartości towaru.

343. Nie [wolno] oszukiwać na procentach. 342. – 235. Nie wolno pożyczać na procent innemu Żydowi.

344. Nie [wolno], obarczać niewolnika pracą poniżającą. 346. – 257. (...).

345. Nie będzie sprzedany niewolnik [żydowski] na licytacji niewolników. 347. – 258.

346. Nie będzie wykonywał [niewolnik żydowski] pracy uciążliwej. 348. – 259. Nie wolno było zlecać mu prac niepotrzebnych, po to tylko, by był zajęty.

Z Księgi BAMIDBAR (NUMERI)

387. Nie [wolno] zwracać się za myślami serca i za oczami. 388. – 47. Nie wolno zajmować się myślami heretyckimi i zwracać oczy ku niemoralności.

406. Przykazanie dotyczące unieważnienia ślubów. 407. + 95. Według prawa Tory istnieje (...) – unieważnienie (oficjalne) własnego ślubu; (...) – unieważnienie przez męża lub ojca, ślubu uczynionego przez kobietę – jeśli anuluje go w chwili, gdy się o nim dowie.

407. Nie złamie się słowa [danego] w ślubach. 408. – 157.

409. Nie [wolno] zabić mordercy, zanim postawi się go przed sądem. 411. – 225.

411. Nie będzie wydawał wyroku świadek w sprawie, w której świadczył. 412. – 291. W sprawach o karę śmierci świadek nie mógł podawać argumentów za, czy przeciw. W sprawach o pieniądze świadek mógł przedstawić argumenty, ale nie mógł sądzić. W sprawach, gdzie Tora nie nakazuje świadkowi stawić się obowiązkowo – mógł on być także i sędzią.

412. Nie [wolno] wziąć wykupienia za skazanego na śmierć. 413. – 295. Za życie mordercy skazanego na śmierć.

413. Nie [wolno] wziąć wykupienia od skazanego na wygnanie. 414. – 296. Nie można było wykupić się od wygnania do miasta ucieczki.

Z Księgi DEWARIM (DEUTERONOMIUM)

414. Nie [wolno] mianować sędziego, który nie jest biegły w sądzeniu. 415. – 284. Nie wyznacza się na sędziego kogoś, kto nie jest biegły w Torze, nawet, jeśli ma wielki charakter, lub jest biegły w innych naukach.

415. Nie [wolno] sędziemu bać się człowieka groźnego. 416. – 276. Strach przed oskarżonym mógłby wpłynąć na wyrok; sędzia może się wycofać tylko przed przystąpieniem do sądenia.

416. Nie [wolno] poŹądać rzeczy naleŹącej do [kogoś] innego. 425. – 266. Ta micwa rŹożni się od mc. 38 w tym, Źe dotyczy poŹądania bez podejmowania prób zdobycia przedmiotu poŹądania.

434. Przykazanie [aby] dołłączyć się do mędrcoṡ. 433. + 6. NaleŹy przyłłączyć się do mędrcoṡ Tory, by jak najwięcej się od nich nauczyć. Dobrze jest oŹenić się z córką uczonego i własnne dzieci wydać za mŹŹ za uczonych.

452. Nie [wolno] jeść członkŹw ze [zwierzęcia] ŹyjŹącego. 465. – 182. (...).

463. Przykazanie, aby przesłuchiwać ŹwiadcŹw dobrze. 443. + 179. (...).

467. Nie [wolno robić] sobie nacięć. 477. – 45. Nie wolno nacinać na ciełe, tak jak robiŹ to bałwochwalcy. W zakres tej micwy wchodzi teŹ prawo, Źe dwa sŹdy w jednym mieście nie mogŹ wydaawać wyrokŹw idŹących za dwoma rŹŹnymi zwyczajami; tak samo naleŹący do jednej gminy powinien mieć jednakowe prawo.

478. Nie [wolno] odmawiać [środkŹw] do Źycia biedakowi. 483. – 232. Zwłasnna krewnemu i ludziom z własnego miasta.

479. Przykazanie cedaki (dobroczynności). 450. + 195. Cedaka – dobroczynność – jest obowiŹzkiem religijnym.(...).

481. Nie wolno odsyłać niewolnika [Źydowskiego] z pustymi rękami. 485. – 233.

482. Przykazanie wyposaŹenia niewolnika [Źydowskiego]. 451. + 196. Gdy niewolnik został uwolniony, dostawał od własniciela dobrowolny dar o wartości minimum 30 sela.

491. Przykazanie mianowania sędziŹw i nadzorcŹw. 491. + 176. NaleŹy ustanowić sŹdy w kaŹdej społeczności Źydowskiej. (...).

521. Nie [wolno] zlitować się w sprawach karnych nad [wyrŹdzajŹcymi] szkodę. 527. – 279. Nie wolno litować się sŹdowi nad skazanym.

522. Nie [wolno] przesuwaać granicy. 525. – 246. Por. mc. 229.

523. Nie [wolno] wydać wyroku w oparciu o [świadcetwo] jednego Źwiadka. 526. – 288. Bez Źwiadcetwa dwóch ŹwiadcŹw nie moŹna zasŹdzać Źadnej kary, ani grzywny, ani bałŹw, ani kary śmierci. WyjŹtek stanowiŹ np. przypadki: gdy ktoś zaświadcza, Źe mŹŹ kobiety nie Źyje i moŹe ona ponownie wyjść za mŹŹ, w przypadku niewyjaśnionego morderstwa, gdy ktoś rozpoznaje mordercę, gdy nie jest pewne, czy kawatek mięsa jest koszerny, czy nie.

525. Nie [wolno] przestraszyć się wroga na wojnie. 528. – 58.

529. Nie [wolno] wycinać drzewa owocowego podczas oblęŹenia. 530. – 57. Nie tylko podczas wojny, w ogŹle nie wolno niszczyć bez celu drzew, ani innych przedmiotŹw.

537. Przykazanie pochowania zmarłego. 534. + 231. (...).

538. Przykazanie zwrotu zguby. 535. + 204. NaleŹy oddać znalezionŹ rzecz nawet o niewielkiej wartości. O znalezionej zgubie naleŹy ogłŹsić publicznie i zaczekać aŹ zgłŹsi się własniciel. Jeśli jest to rzecz, która łatwo się psuje – moŹna jŹ sprzedać i oddać pieniŹdze.

539. Nie [wolno] „ukrywać się” przed zgubą. 562. – 269. Nie wolno lekceważyć napotkanej zguby, należy ją zwrócić właścicielowi.

540. Nie [wolno] pozostać beczynnym [gdy] było upadnie pod ciężarem. 563. – 270.

542. Nie będzie nosiła kobieta ozdób mężczyzny. 564. – 39. Kobiety nie mogą nosić strojów mężczyzny; nie mogą też iść na wojnę (uzbrojone) jak mężczyzna; nie mogą się one przyłączyć do armii, nawet jeśli nie noszą broni [rzadko w dziejach przestrzegano, w historii państwa Izrael nie stosowano – K.W.].

543. Nie będzie nosił mężczyzna ozdób kobiety. 565. – 40. Mężczyzna nie może nosić strojów kobiecych, ani upodabniać się do kobiet (farbując włosy, nosząc biżuterię kobiecą itp.).

544. Nie [wolno] wziąć matki [ptaka] razem z [jej] młodymi. 566. – 306. Nie wolno zabrać z gniazda samicy siedzącej z młodymi (lub wysiadującej jajka).

545. Przykazanie wypuszczenia [samicy ptaka] z gniazda. 537. + 148. Należy ją wypuścić wolno, przed zabranieniem z gniazda jej młodych (lub jajek). Dotyczy to tylko ptaków koszernych i tylko w gnieździe napotkanym przypadkowo, nie będących niczyją własnością.

546. Przykazanie grodzenia dachu. 538. + 184. Właściciel domu ma obowiązek zrobić na dachu ogrodzenie, by zapobiec wypadkom.

547. Nie [wolno] zostawiać przeszkody w domu. 567. – 298. Nie wolno zostawiać żadnego niebezpiecznego przedmiotu na nie swoim terenie.

552. Przykazanie poślubienia kobiety. 539. + 231. Należy poślubić kobietę zgodnie z prawami Tory, dając jej ketubę (kontrakt małżeński).

553. Przykazanie dla zniestawiającego [kobietę], że poślubi ją na zawsze. 540. + 219. Kto fałszywie oskarżył żonę o cudzołóstwo (...) nie może się z nią rozwieść.

554. Nie rozwiedzie się zniestawiający żonę. 572. – 359.

556. Nie [wolno] ukarać zmuszonego do grzechu. 573. – 294.

557. Przykazanie [że] uwodziciel poślubi uwiedzioną. 542 + 218. W czasach Bet Hamikadasz, dodatkowo płacił on ojcu dziewczyny 50 szekli srebrnych.

558. Nie rozwiedzie się uwodziciel ze swoją ofiarą. 588. – 358.

574. Nie [wolno] opóźniać [spełnienia] ślubów i zobowiązań. 586. – 55. (...).

575. Przykazanie, aby dotrzymywać [tego] co wyszło z ust. 546. + 94. Należy wypełniać dane słowo.

576. Przykazanie, aby najemnik jadał w czasie swojej pracy. 547. + 201. Najemnik pracujący przy pracach rolnych (zrywanie, zbieranie, przerób itp.), może jeść produkt, przy którym pracuje (i tylko ten produkt), w chwilach przerw w wykonywaniu pracy (...) (nie jego rodzina).

579. Przykazanie [dotyczące] rozwodu z kobietą. 548. + 222. Kto rozwodzi się z żoną, musi to zrobić zgodnie z prawami Tory: wręczając jej dokument rozwodowy get, dobrowolnie, przy dwóch świadkach. Od czasów Rabina Gerszoma z Moguncji, do rozwodu potrzebna jest zgoda kobiety [X/XI w. – K.W.].

580. Nie wróci rozwiedziony do rozwiedzionej swojej [żony] po tym jak poślubiła [innego]. 590. – 356. Jeśli kobieta po rozwodzie poślubiła innego i rozwiodła się z nim, lub owdowiła, to pierwszy mąż nie może jej powtórnie poślubić.

581. Nie [wolno] powoływać do wojska nowożeńca, przez cały pierwszy rok. 591. – 311. (...). Nie powinien też opuszczać w tym roku żony na dłuższy czas.

582. Przykazanie, aby radował swoją żonę przez pierwszy rok. 549. – 214. Przez pierwszy rok po ślubie. Micwa ta nie dotyczy tego, kto poślubia ponownie żonę, z którą się rozwiódł.

585. Nie [wolno] brać w zastaw [rzeczy] dłużnika siłą. 594. – 239. (...).

586. Nie [wolno] przetrzymywać zastawu w czasie, gdy jego właściciel go potrzebuje. 595. – 240. Np. ubrania na noc.

587. Przykazanie zwrócenia zastawu jego właścicielowi w czasie, gdy go potrzebuje. 550. + 199.

588. Przykazanie [że] „w dniu [skończy pracę] dasz mu jego zapłatę”. 551. + 200. Człowiek wynajęty na dzień – może żądać zapłaty po zachodzie słońca; człowiek wynajęty na noc – przed zachodem słońca następnego dnia. (...).

589. Nie będzie świadczył krewny. 596. – 287. Ani w sprawach o pieniądze, ani w sprawach o karę śmierci. Ani oskarżając, ani broniąc. Dotyczy to wszystkich, którzy mają prawa do dziedziczenia w danej sprawie.

590. Nie [wolno] naruszać prawa konwertyty i sieroty. 597. – 208.

591. Nie [wolno] zajmować [rzeczy] wdowy. 598. – 241. Poślaniec bet dinu (sądu) nie może brać zastawu od wdowy (...) dotyczy to każdej wdowy i bogatej i biednej.

593. Przykazanie pozostawienia zapomnianego snopa. 552. + 122. Gdy ktoś zapomniał zabrać z pola jeden lub dwa snopy, o wadze nie większej niż dwa sea – to zostawiał je dla biednych. Jeśli zapomniał o trzech lub więcej snopach, to nie musiał ich zostawić.

593. Nie [wolno] zabierać snopa zapomnianego. 599. – 214. Dotyczy to także innych płodów rolnych.

596. Nie będzie się zawiązywać [pyska] zwierzęcia w czasie pracy. 601. – 219. Nie wolno krzyczeć na zwierzę, gdy podjada w czasie pracy.

600. Przykazanie, aby uratować ściganego. 556. + 247. Należy ratować kogoś, kogo ściga morderca, nawet, jeśli trzeba zabić mordercę.

601. Nie [wolno] litować się nad ścigającym. 603. – 293. Jeśli ktoś kogoś ściga, aby go zabić, należy zapobiec morderstwu, nawet jeśli wiąże się to z zabiciem (potencjalnego) mordercy. Jeśli morderstwo zostało już dokonane – to nie wolno wymierzać kary samowolnie, należy oddać sprawę w ręce bet dinu [sądu – K.W.].

SZEWA MICWOT BNEI NOACH – Siedem Przykazań [dla] potomków Noego

1. [Zakaz] jedzenia członków z żyjącego zwierzęcia. (Mc. 452).

3. [Zakaz] rabowania. (Mc. 224 i 228).

4. [Nakaz] ustanowienia sądów. (Mc. 58 i 491).

6. [Zakaz] niemoralnych stosunków cielesnych. (Mc. 35).

7. [Zakaz] mordowania (dosł. rozlewu krwi). (Mc. 34).

Przykazania judaizmu - *micwy* - zawierają znaczenia aksjologiczne i wyrażają je w formie kategorycznego wymogu ich przestrzegania. Stanowiły one w edukacji rabinicznej, talmudycznej i w powszechnym nauczaniu żydowskim, w tym szkolnym dzieci w *chederze* i młodzieży w *jesziwie*, podstawę kształtowania postępowania własnych oraz zachowań społecznych, nie tylko dotyczących wewnątrz wspólnoty wyznaniowej judaizmu. Zawierają się one również obecnie w jawnym rodowodzie edukacji w systemach niereligijnych. Współcześnie są one w większości (z wyjątkiem niektórych jednoznacznie religijnych) powszechnie obecne w kanonach wartości jako oczywiste, często mające dalsze uzasadnienia w rezultatach poznania naukowego i rozwijających się praktykach przedmiotowych, w tym edukacyjnych, nie tylko doktrynalnie źródłowych dla judaizmu, lecz rozlegle przejawiających się w historycznie i współcześnie judeochrześcijańskim obszarze kulturowym.

W edukacji, zwłaszcza kształceniu i nauczaniu wychowującym, a takim ona była i nadal pozostaje, oraz w socjalizacji obu poziomów znajdujemy wartości z *micwot* o etycznym i juredycznym sensie oraz przeznaczeniu ich stosowania. Wartości przykazań judaizmu zawierają wyraźne, a wiele z nich konkretne, nawet precyzyjne, odniesienia do motywowania człowieka oraz jego działania w tworzenie harmonii stosunków międzyludzkich. W narracjach znaczeniowych *micwot* nie występuje literalnie wyrażone słowo/pojęcie *dobra*, jednakże ich treści przekazują wręcz instruktywnie osiągnięcie równowagi, harmonijności, konsensusu, ładu w relacjach międzyludzkich z innymi istotami żywymi oraz spokoju w sobie. Nie jest też wyrażane w przykazaniach judaizmu określenie *zła* - czym ono jest. Wiadomo jednak, czym byłoby *zło*, gdyby kategoryczny, wręcz konieczny wymóg spełnienia nakazu i zakazu nie został w motywie i czynie urzeczywistniony przez człowieka. Wartości wyrażane w *micwot* są normami orientującymi człowieka do aktywizmu osiągnięcia rezultatu, skutku, efektu ponadindywidualnego, pojmowanego jako dobrostan wspólnotowo-społeczny oraz ekośrodowiskowy. Na wszystkich poziomach nauczania w szkołach żydowskich miał miejsce przekaz nauczający treści *micwot* oraz wymóg ich poznawania oraz stosowania - oczywiście w różnych zakresach treści nauczania, adekwatnie do szczebla edukacji, włącznie z ich studiowaniem w integralności z treściami talmudycznymi. W kształceniu i wychowaniu dyrektywne znaczenia *tarjağ micwot* wyznaczały w edukacji judaistycznej pragmatyczne cele i zadania, które przenikały w dziejach rozwoju intuicji i refleksji pedagogicznych do zewnętrznych kulturowo wobec niej społeczności i środowisk.

Współcześnie we wspólnotowych społecznościach żydowskich, także w Izraelu, przestrzeganie treści i wartości *tarjaḡ micwot* jest najogólniej zróżnicowane stanem świadomości i praktyki ortodoksyjnego judaizmu oraz modernizującego się tak zwanego otwartego, zwłaszcza przejawiającego się w konkretnych praktykach i sytuacjach, przeważnie względnego/relatywnego ich nieuwzględniania, czy częściowego stosowania. Jednakże, niezmienny pozostaje we wspólnotach żydowskich szacunek dla podstawowych wartości *micwot*, wyrażanych między innymi w zasadach wymaganych, dotyczących: higieny ciała i zdrowia, intymności ciała i związku małżeńskiego, edukacji dzieci i uczenia się, autorytetu i uznawania wiedzy, szacunku dla pracy i obowiązku zapłaty za nią, ochrony własności, wykonywania zobowiązań, powszechności i niezawisłości sądów, postępowania sprawiedliwego, miłosiernego, działania dobroczynnego i pomocowego, ochrony zwierząt i dobrostanu przyrodniczego, ciągłego i powszechnego szacunku wobec ludzi, w tym innych kulturowo i konfesyjnie. Jest to kulturowo trwałe i aktualny potencjał aksjologiczny edukacji, zwłaszcza spełniający wymogi kształcenia oraz nauczania i wychowującego, który w nich przekazywany i utrwalany jest w życiu człowieka konieczny. Współczesne paradygmaty pedagogiki zawierają, często nie ujawniając historyczno-aksjologicznych źródeł swych obecnych cech tożsamościowych, zasoby wartości powstałych i istniejących w *micwot*, zwykle uznając je za genetycznie uniwersalistyczne.

Historia Żydów, od czasów późnego/schyłkowego hellenizmu, zwłaszcza ekspansji rzymskiej, szczególnie od okresu rozprzestrzeniania się islamu, następnie przez wielowiekowe czasy średniowiecza, a od XIX wieku w obu Amerykach aż do połowy XX wieku, tworzyła się w procesie rozwoju i funkcjonowania diasporowych (aszkenazyjskich i sefardyjskich) wspólnot. W różnych częściach Europy, Azji, Ameryki oraz Australii ich historia była możliwa dlatego, że społeczności żydowskie zachowały swoją podstawową odrębność kulturową, naznaczoną wyznawanymi i stosowanymi wartościami zawartymi w *Księgach* i *Pismach* kanonicznych judaizmu. Aksjologia judaizmu dawała jej wyznawcom siłę trwania i rozwoju w gospodarce przemysłowej, handlu, finansach, bankowości, a w dziedzinach nauki (matematyki, przyrodoznawstwa, medycyny) kierunek postępu intelektualnego oraz w kulturze muzycznej i sztuk plastycznych wyznaczających nowe poziomy sztuki. Wartości *tekstów* judaizmu, zwłaszcza *tarjaḡ micwot*, będące motywującymi działaniami, były jednocześnie regulatywnymi normami sankcjonującymi te działania. Sublimowały się one w aksjologii uniwersalnej społecznych cnót, takich jak: praca (gospodarka), edukacja (szkolnictwo), nauka (badania poznawcze), tworzenie prawa nowożytnego, twórczości artystyczne. Aksjologia judaizmu, mimo oczywistego jej rygoryzmu, sprzyjała na tyle koniecznej kulturowej stygmatyzacji życia wspólnotowego żydów, aby ich skuteczne

funkcjonowanie znajdowało się w podstawowych nurtach życia społeczności państwowych, wielo- i monoetnicznych. Istniejące w diasporowych dziejach wspólnot żydowskich okresy ich gettoizacji nie wynikały z hermetyzmu aksjologicznego judaizmu, lecz w większości z konkretno-historycznych sprawstw powodowanych przez dominujące większości innych etnicznie kulturowych społeczności. Przy tym, odbywał się historycznie i kulturowo przebiegający transfer wartości, zwłaszcza pragmatycznych oraz normatywnych, z aksjologii judaizmu na zewnątrz, w procesie ich adaptacji do systemów normatywnych innych kulturowo i konfesyjnie większości społeczności, stanowiąc w cywilizacji śródziemnomorskiej i jej judeochrześcijańskim rozprzestrzenianiu się od czasów nowożytnych, swoistą kulturową *wartość dodaną*, a w kanonach innokulturowych nadal będąc wzorcem i naśladowaniem, także współcześnie.

BIBLIOGRAFIA

- Boska pieczęć. Mądrości Talmudu*, wybór i przekł. z hebrajskiego A. Klugman, Wydawnictwo Europa, Wrocław 2000.
- Słownik wyrazów obcych PWN*, red. J. Tokarski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971.
- Tarjać micwot 613 przykazań judaizmu oraz siedem przykazań rabinicznych i siedem przykazań dla nie-Żydów*, przekł. E. Gordon, Fundacja Ronalda S. Laudera, Kraków 2000.
- Z mądrości Talmudu*, wybór i przekł. Sz. Datner, A. Kamieńska, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1988.